

Een Samenleving van Nooit Genoeg

Op een zolder in Zandvoort, in huis bij zijn bejaarde vader, woonde een wanhopige man van middelbare leeftijd. Een geladen pistool lag naast zijn bed en het wachten was op voldoende moed om de trekker over te halen. Zon, zee, zand, lucht en licht, vogels en vrijheid: in het leven van de man bestonden ze niet meer. Zijn leven was uitzichtloos. De toekomst die eens voor hem lag, had hij al jaren achter zich gelaten, beetje bij beetje ingeleverd aan toenemend drugsgebruik, toenemende eenzaamheid en toenemende wanhoop. Hij verlangde naar een einde.

Natuurlijk had hij pogingen ondernomen om zijn verslaving te doorbreken, op te houden met gebruik, hulp te zoeken, kracht te vinden. Maar iedere poging was gestrand, en altijd weer hadden de middelen het gewonnen van de moed, had de verslaving het vertrouwen verslagen en langzaam maar zeker was zelfs het perspectief van vrijheid ver achter de horizon verdwenen.

Natuurlijk waren er vele goed bedoelde adviezen geweest, een terugkerend hameren op “gewoon nooit meer doen” en geestdriftige aansporingen om de zinnen te verzetten. Maar hoe dat te bereiken in een werkelijkheid die in toenemende mate werd beheerst door angst en eenzaamheid, daar kwam geen antwoord op.

Op deze zondagochtend beloof ik u een goede afloop. Maar om daar te komen moeten we nog wel ergens doorheen. Om de bevrijding te kunnen ervaren en in vrijheid te leven moeten we eerst doorgronden wat de essentie van verslaving is. En die essentie ligt niet in het middel, maar in de motor achter al dat middelengebruik. Wie de moeite neemt om daarin diep genoeg door te dringen, zal angst tegenkomen. Algemeen menselijke angst voor een wérkelijkheid die onleefbaar lijkt, maar die juist in haar niet-geleefd-worden de angst voedt. Grote existentiële angst, en allerlei meer alledaagse angsten, hanteerbaar gemaakt door de inzet van hoogst individuele middelen.

Waar de een zijn heil zoekt in een baan met aanzien en veel, steeds meer, geld, de ander in een steeds groter huis en een steeds jongere maîtresse, zo zoekt een derde verlichting in steeds meer mooie kleren, lekker eten en verre vakanties, een vierde in alcohol en drugs. Allemaal manieren om te overleven in een beangstigende werkelijkheid van altijd dreigend niet meetellen. In vorm verschillend, in essentie hetzelfde. En als het uit de hand loopt, heet dat verslaving.

Die wisselwerking tussen angst en overlevingsmechanismen, terugkerende beklemming en weer het middel, versnellend, verhevigend, dát is de bepalende dynamiek van verslaving. Want waar de gekozen aanpak wel tijdelijk de angsten kan wegnemen, doet ze dat nooit duurzaam. De effectiviteit slijt, de angst komt terug en meer van hetzelfde is nodig om haar opnieuw op de achtergrond te krijgen. Er is geen middel denkbaar tegen angst (in welke vorm dan ook), dat geen afhankelijkheid van datzelfde middel meebrengt. Afhankelijkheid is angstgedreven, niet middelgedreven.

De man van vanmorgen was vastgelopen in zijn overlevingsmechanisme. Muurvast. En de eens beleefde effectiviteit van het door hem gekozen middel bepaalde nu de kracht van zijn gevangenschap. Catch 22. Angst heeft haar eigen desastreuze dynamiek. Het bevrijdende middel, in vrijheid gekozen, creëert zijn eigen gevangenschap. Vrijheden hebben leidt nog niet tot een vrij zijn. Het overlevingsmechanisme, met zijn inherente gebrek aan duurzaamheid, voert onverbiddeijk naar een crisis. Scheefgroei is onontkoombaar. Je kunt wachten op instorting. En dat geldt niet alleen voor alcohol en drugs, maar, hoewel vaak minder dramatisch, vaak trager en minder zichtbaar, voor alle overlevingsmechanismen. Dát inzicht toont ons de enige uitweg uit de verslaving: bevrijding van de angst, in plaats van onderdrukken, ontvluchten of beheersen. Bevrijding van angst, die in elk leven keer op keer

de kop op steekt, die allerlei verschijningsvormen kent, en haar ondermijnende werk verricht vanuit de meest verschillende vermommingen. Ik zei u dat het verhaal goed afliep. Dat is ook zo: onze hoofdpersoon heeft beetje bij beetje zicht gekregen op zijn angsten en zicht gekregen op de bevrijding daarvan, op een vrij worden dóór de angsten heen. En aan de hand van mensen die het pad vóór hem bewandeld hadden heeft hij, hun voorbeeld volgend, met vallen en opstaan, stap voor stap de weg gevonden van verslaving naar vrij zijn. En hij leefde nog lang en gelukkig.

Is er, uit wat ik hier verteld heb, iets te leren voor het verstaan van de bijbeltekst van vanmorgen? Dat vrijheden hébben nog geen vrij zijn meebrengt lezen we in Exodus. Veertig jaar heeft het Joodse volk nodig gehad om een weg te vinden door de woestijn heen, uit het slavenhuis van Egypte naar de vrijheid van het beloofde land. Veertig jaar, waarin het zich, geleid door Mozes, met vallen en opstaan, heeft ontworsteld aan de slavernij en de overheersing door de Farao. Het verblijf in Egypte was getekend door onderdrukking, uitbuiting, door honger en te zware arbeid, en een ontbreken van vrijheden: velen gingen eraan onderdoor. Het verlangen naar bevrijding en vrijheid was groot. En het Joodse volk wilde de bevrijding wel, maar was ook bang voor wat het te wachten stond, voor de onzekere, onbekende toekomst. Van vertrouwen, dat dóór de angst heen bemoedigt en aanspoort te doen wat eigenlijk niet aangedurfd wordt, was nog geen sprake. En na de bevrijding uit de slavernij door de vlucht uit Egypte, zit het Joodse volk dan ook nog steeds gevangen in haar angsten: verslavingsdynamiek. Vrijheden hébben impliceert nog geen vrij zijn. Vrijheden hebben en verslaving gaan heel goed samen.

Veertig jaar, waarin Mozes de taak heeft het volk te bemoedigen, door ervaring te laten leren, en keer op keer in zijn eigen persoon het doorleefde vertrouwen te laten zien van het geloof in de ware vrijheid. Niet de vrijheid van de (uit angst gemaakte) keuze voor snelle zekerheid en terugkeer naar het bekende (die invulling van keuzevrijheid is bij een onzekere uittocht uit de slavernij een zekere keuze voor onvrijheid). Neen, het gaat hier om het vertrouwen in het bestaan van een vrijheid voorbij de onzekerheid, en voorbij de angst voor het onbekende. Dat vertrouwen kan alleen maar tot stand komen en groeien door ervaring. Dat vertrouwen *leidt* niet alleen naar het beloofde land, maar *is* het beloofde land. Het land van melk en honing, van overvloed en werkelijke vrijheid.

De exodus, het veertig jaar durende groeiproces om van slavernij te komen tot een werkelijk vrij zijn, wordt geleid door Mozes, die er aanvankelijk zelf ook niet in gelooft. Hoezo moet híj het volk naar een vrij zijn leiden? Wie is híj dan wel niet? Ze zien ‘m aankomen. Wat zullen ze wel niet van hem zeggen?

Maar Mozes heeft een roeping en hij ontkomt er niet aan. Wie eens vrij zijn heeft leren kennen kan het nooit meer loochenen, wie angsten heeft leren ontmaskeren als vervormende projecties op de werkelijkheid, blijft dóór zijn angsten heen de werkelijkheid zien, in hem of haar leeft een onwrikbaar vertrouwen in wat zich in dié werkelijkheid openbaart, en een weerzin tegen al het andere. Roeping is: trouw aan dié werkelijkheid.

Mozes heeft de Enige (werkelijkheid) leren kennen, persoonlijk ontmoet en met hem gesproken. En hoe zeer hij zich ook heeft proberen te onttrekken aan de voor hem liggende taak, de Enige (werkelijkheid) heeft hem keer op keer laten zien dat de enige weg naar echte vrijheid, de vrijheid van de Enige is. Mozes kán niet anders zien en moet ernaar handelen.

Roeping.

Angst voor de werkelijkheid vertroebelt het zicht op de Enige. Exodus 16 vertelt over het bange Joodse volk dat, dwalend door de woestijn, honger heeft en zich beklaagt bij Mozes: “Had de Heer ons maar laten sterven in Egypte. Daar waren de vleespotten tenminste gevuld en hadden we volop brood te eten. U hebt ons alleen maar naar de woestijn gebracht om ons

hier allemaal van honger te laten omkomen”. Je vraagt je als lezer af waar ze de herinnering aan die goed gevulde vleespotten en die overvloed aan brood ineens vandaan halen. Het leven in Egypte was toch zo zwaar en getekend door gebrek? Het moet de door angst ingegeven vertekening van de werkelijkheid zijn, die de toekomst onleefbaar doet lijken en het verleden, in al zijn ellende tenminste bekend, verkieslijk.. De uittocht is het verhaal van een groeiproces. Van verslavingsdynamiek naar vrij zijn. Prototypisch. Een crisis creëert angst maar is nog niet voldoende om blijvend vertrouwen in een duurzame uitweg te genereren. Bij de eerste de beste tegenvaller wint de aantrekkingskracht van bekende overlevingsmechanismen het van het vernieuwende perspectief op een betere toekomst. Verslaving en terugval gaan hand in hand.

En ineens zitten we midden in de actualiteit: de crisis, de angst gedreven dynamiek, de overlevingsmechanismen... De metafoer van de verslaving past naadloos op wat we momenteel meemaken: onze “samenleving van nooit genoeg”, is vastgelopen in haar zelfgekozen paradigma van noodzakelijke economische groei. Een denkkader waarin de voortdurende, existentiële angst voor tekort, de innerlijke leegte en het gat in de ziel doorgalmen: Welvaart en economische groei als twee zijden van dezelfde medaille. Het begrip duurzaamheid (als een antwoord op verdere neergang) slechts een aantekening in de kantlijn. Het is verslavingsdynamiek ten voeten uit: angst en overlevingsmechanismen, scheefgroei en crisis: de neerwaartse beweging van de geschiedenis. We komen om in onze keuzevrijheden, maar zijn geenszins vrij. En net als bij reguliere verslaving is de volgende crisis altijd dieper en ernstiger dan de vorige.

We zitten midden in de crisis, vast in verslavingsdynamiek, en het vraagt om afkicken. Afkicken van de middelen die we hanteren om onze angsten te bezweren. En zij die stellen dat duurzaamheid wel belangrijk is, zolang de economische groei maar doorgaat, zijn als de junks die zeggen wel te willen afkicken, zolang ze maar kunnen blijven gebruiken. Economische groei fungeert als verdovend middel tegen onze eeuwige angsten tekort te komen. En, ongecorrigeerd op duurzaamheid, leidt die groei onherroepelijk tot problemen: op sociaal, economisch en ecologisch vlak. Waar niet alle gerechtvaardigde belangen duurzaam gewaarborgd zijn, is de crisis daar.

Afkicken vraagt om een loslaten van al het bekende, om een verandering tot op het bot, om een herwaardering van alle waarden, om blijvende bevrijding van alle angsten, om duurzaamheid op alle fronten. Vrij zijn sluit duurzaamheid in én andersom.

Mozes heeft het Joodse volk in veertig jaar naar een vrij zijn geleid. Maar ook hier geldt dat in het verleden behaalde winsten geen garanties geven voor de toekomst. Het is een groeiproces waar iedere generatie en ieder mens steeds opnieuw individueel én collectief doorheen moeten. Vrij zijn is niet te vinden in vrijheden hebben. Het is van alle tijden om verslaafd te zijn temidden van vrijheden, maar het is mogelijk vrij te zijn in slavernij. Vrij zijn vertoont zich pas met het verdampen van de angst door vertrouwen en overgave aan de werkelijkheid. Een vrij zijn van afhankelijkheid, dóór de angst heen bevochten op de angst. Uitweg uit verslaving, duurzame oplossing voor onze crises. In die werkelijkheid openbaart zich de liefde van God. Aan ons de dringende taak die God, beetje bij beetje te ontdekken.

Amsterdam, 26 april 2009
Maartje Romme